

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
HUMANITĀRO ZINĀTŅU FAKULTĀTE
LATVISTIKAS UN BALTISTIKAS NODAĻA
BALTU VALODNIECĪBAS KATEDRA

**GRAMATISKAIS UN SEMANTISKAIS RADOŠUMS 2 LĪDZ 5
GADU VECU BĒRNU VALODĀ**

BAKALaura DARBS

Autore: **Sanita Martinsone**

Studenta apliecības Nr.: sm15026

Darba vadītāja: Doc. Inta Urbanoviča

Rīga 2021

ANOTĀCIJA

Bakalaura darbā tiek pētīts kādā veidā izpaužas 2 līdz 5 bērnu semantiskais un gramatiskais radošums. Savāktie valodas piemēri tiek izdalīti analogijas un opozīcijas piemēros, kuri savukārt tiek analizēti vēl smalkāk. Divus līdz piecus gadus veci bērni ir sākotnējās valodas attīstības stadijā jeb mazās valodas periodā, kurā ir būtiski radīt pozitīvu vidi bērna runas un radošuma attīstībai. Darba uzdevumos ietilpst bērnu valodas piemēru iegūšana, klasificēšana un analīze.

Darba mērķis: Izpētīt un klasificēt radošuma izpausmes 2 līdz 5 gadu vecu bērnu valodā.

Darbā izmantotās pētniecības metodes:

Atslēgas vārdi: Radošums, semantika, gramatika, fonētika, derivācija, analogija, opozīcija, bērnu valoda

ANNOTATION

The bachelor's thesis investigates the semantic and grammatical creativity of 2 to 5 years old children. The collected language examples are divided into examples of analogy and opposition some of them are analyzed even more detailed. Children aged two to five are in stage of initial language development or the period of small language in which it is important to create a positive environment for the development of the child's speech and creativity. Tasks include obtaining, classifying and analyzing examples of children's language.

Aim of the thesis: To study and classify the expressions of creativity in the language of 2 to 5 year old children.

Research methods:

Keywords: Creativity, semantics, grammar, phonetics, derivation, analogy, opposition, children's language.

SATURA RĀDĪTĀJS

ANOTĀCIJA	2
SATURA RĀDĪTĀJS	4
IEVADS	5
1. BĒRNU VALODAS ATTĪSTĪBA	7
1.1. Bērnu valodas attīstība no 2 līdz 5 gadu vecumam	7
1.2. Bērnu valodas sistēmas izpratne	9
2. RADOŠUMS BĒRNU VALODĀ	15
3. ANALOĢIJA UN OPOZĪCIJA BĒRNU VALODĀ	18
3.1. Analogijas veidošanās	18
3.2. Opozīcijas veidošana	20
4. SAVĀKTO PIEMĒRU ANALĪZE PĒC ANALOĢIJAS UN OPOZĪCIJAS KLASIFICĒŠANAS PARAUGA	21
4.1. Analogijas piemēri 2 – 5 gadu vecu bērnu valodā	21
4.1.1. Fonētiski veidota analogija	21
4.1.2. Derivatīvi veidota analogija	23
4.1.3. Gramatiski veidota analogija	25
4.1.4. Semantiski veidota analogija	28
4.2. Opozīcijas piemēri 2 – 5 gadu vecu bērnu valodā	31
SECINĀJUMI	32
Izmantotās literatūras saraksts	33

IEVADS

Divi līdz pieci gadi ir vecums, kad bērnam veidojas konkrēti priekšstati, izpratne par lietām. Tiek uzkrāta pieredze, lai tā kalpotu par pamatu radošumam, pašizaugsmei un attīstībai kopumā. Svarīga loma šajā attīstības posmā ir videi un cilvēkiem ar kuriem bērns ikdienā sarunājas. Nozīmīgi ir ar bērnu runāt, skaidrot, palīdzēt izziņāt un nenosodīt viņu par nepareizi pasacītiem vārdiem. Liela ietekme šajā vecumā ir bērna gribai, jo bērns pats ir pietiekami zinātkārs, galvenais ir šo velme nepazaudēt. Savukārt, vēlme iemācīties pašam lasīt un rakstīt, atpazīt burtus šajā vecumā būtu tikai jāatbalsta un gan pedagogiem, gan vecākiem tajā jāpalīdz.

Bērna radošums valodā var izpausties veidojot jaunradi kopā sastatot paša izdomātas skaņu kopas vai zilbes, bet visbiežāk tiek izmantoti jau esoši jēdzieni un apzīmējumi, kuros var tikt viestas savas korekcijas, mainot ar vietām zilbes, burtus, atvasinot vārdus, neievērojot gramatiskās kategorijas. Pašam bērnam šie vārdi šķiet pilnīgi pareizi un iederīgi attiecīgajās situācijās, tāpēc tie nebūtu jānosoda, bet kopīgi jāpārrunā un jālabo.

Bakalaura darbam izvēlēta tēma ir par gramatisko un semantisko par radošumu 2 līdz 5 gadu vecu bērnu valodā. To iespējams aplūkot no dažādiem skatupunktiem. Sākotnēji savāktajos bērnu valodas paraugos tikai izdalīti analogijas un opozīcijas piemēri. Tātad pirmajā grupā ir piemēri, kuros bērns vārdu izvēlējies vai radījis no jauna uz līdzības pamata ar jau esošu jēdzienu, tā izskatu vai īpašībām. Savukārt, otrajā grupā piemēri veidojušies uz pretējās nozīmes pamata. Analogijas piemēri izdarīti četros tipos, pēc to izveides un izmantošanas būtības – gramatiski, semantiski, fonētiski un derivatīvi veidota analogija.

Darba temats ir aktuāls, jo plašu pētījumu ar lielu apjomu, par bērnu valodas radošumu ir salīdzinoši maz, kā arī autore redzeslokā ir vairāki šāda vecuma bērni. Bakalaura darba **mērķis** – izpētīt un sagrupēt ar kādiem valodas līdzekļiem un paņēmieniem veidojas radošums bērnu valodā.

Bakalaura darba mērķa sasniegšanai tikai izvērīti šādi **uzdevumi**:

- 1) Izpētīt bērnu valodas attīstību šajā vecumposmā,
- 2) Aplūkot radošuma izpausmes un problēmas tā attīstībā,
- 3) Savākt bērnu valodas piemērus
- 4) Strukturizēt savāktos paraugus un tos analizēt

Bakalaura darba struktūru veido ievads, kam seko četras galvenās nodaļas ar apakšnodaļām, pēc kurām seko secinājumi un izmantotās literatūras saraksts.

Kā svarīgākās metodes tiek izmantotas, sinhroniski aprakstošā metode, jo tiek izmantoti mūsdienu valodas piemēri, sintēzes metode, kas ir sociolingvistiskā pētījumu metode, jo pētījums ir gan par bērniem, gan to valodu. Un vēl tiek izmantota teorētiskās literatūras analīzes metode.

Bakalaura darba pilnvērtīgai izstrādei tika izmantoti arī vairāki teorētiskās literatūras avoti, kā, piemēram, Ritas Bebres sastādītā "Kreativitātes psiholoģija" (2011), periodiskā izdevuma "Bērnu valoda Latvijā 21.gs" I, II un III daļa, Dace Markus "Prognozējamā neprognozējamība. Bērnu valoda Latvijā." (2018), kā arī senāki Veltas Rūķes-Draviņas pētījumi "No pieciem mēnešiem līdz pieciem gadiem" (1982), kā arī vairāki skolotāju metodiskie materiāli.

1. BĒRNU VALODAS ATTĪSTĪBA

1.1. Bērnu valodas attīstība no 2 līdz 5 gadu vecumam

Pati pirmā bērna valodas attīstības stadija ir zīdaiņa runas attīstība, kas norit līdz viena gada vecumam. Tālāk attīstās mazās valodas periods no 1 vai 1,5 gadu līdz 5 gadu. Pēc piecu gadu vecuma jau var teikt, ka bērnam ir sācies pieaugušo valodas periods, jo valodas sistēma sāk atbilst pieaugušo valodas sistēmai un bērns vairs nav tik lingvistiski individuāls – ar savu valodas sistēmu.

Mazās valodas periodā bērns savā valodas apziņā atmet tās skaņas un savienojumus, kas nav viņa valodai raksturīgi, fonētiskos principus saglabājot līdzīgus vai tādus pašus kā pieaugušo valodā. Neskatoties uz to, ka bērnam jau ir izveidojusies sava valodas sistēma un viņš var izrunāt visus vārdus, tomēr savu apsvērumu dēļ daļu vārdu tomēr izrunā citādi.

Tipiskākās pazīmes bērnu valodā:

1. Vienkāršošana, kas var būt gan skaņas izlaidums, gan skaņas aizstāšana, gan skaņu mainīšana ar vietām izrunas vienkāršošanas labad. Lielākoties bērni no divu līdz piecu gadu vecumam nemāk lasīt, tāpēc tie atkārto to, ko dzird.

2. Asimilācija ir blakus vai tuvu esošo skaņu artikulācijas savstarpēja pielāgošana. Bērns vēl šajā vecumā nav spējīgs tik ātri un izveicīgi kā pieaugušais mainīt runas orgāna stāvokli. Asimilācija var būt divu veidu – progresīvā, ja iepriekšējā skaņa ietekmē nākošo un regresīva ja tuvāk esošo skaņu ietekmē tālākā. Piemērs progresīvai asimilācijai ir *pudede* (pudele).

3. Disimilācija, kas nozīmē tuvas vai blakus esošas skaņas aizstāšanu vai izlaišanu.

4. Metatēze jeb skaņu pārstatīšana vārdā, piemēram, *paķe* (ķepa).

5. Reduplikācija jeb zilbes atkārtošana. Raksturīga otrajam dzīves gadam, saglabājot zilbju skaitu kā oriģinālajā vārdā.

6. Katrs bērns pats var veidot savus fonētiskos likumus. Kā mainīt burtus, skaņas, uzsvaru, parasti arī cenšas labojumus uzreiz neņemt vērā.

7. Prosodija bērnu valodā – runa ir par uzsvaru un intonāciju, runas tempu. Prosodiju bērns dzird jau pirms dzimšanas, augļa ūdens klusina apkārt esošās skaņas, bet bērns tās uztver, tāpēc gaidot bērnu mammām ir ieteicams dziedāt, jo tas palīdz bērnam apgūvē.

8. Intonācija, bērni, kas ir zem divu gadu vecuma intonāciju uztver jūtīgi. Bērnu pat ir iespējams apmānīt izrunājot vienu un to pašu dažādās intonācijās.

9. Ritmam ir liela nozīmē valodas uztverē, jo zilbju ritms palīdz vieglāk tās atcerēties

Fonemātiskās uztveres attīstība veidojas no 6 līdz 12 mēnešu vecuma, tātad divu un vairāk gadu vecumā tā jau ir pietiekami attīstījusies, lai bērns varētu uztvert visas skaņas.

Bērnu valodu un tās attīstību lielā mērā ietekme gan vide kurā bērns uzturas - mācās, dzīvo, pavada brīvo laiku, gan cilvēki ar kuriem tas ikdienā komunicē, kā arī lietas un objekti ar kuriem tas aizpilda savu brīvo laiku, šeit gan uzsvāru liekot uz mūsdienu tehnoloģijām.

Bērnu valodas attīstībā liela loma ir vecākiem, jo vairāk tie sarunājas ar savu bērnu, jo vairāk un ātrāk bērns iemācas jaunus vārdus un paplašina savu vārdu krājumu. Katram bērnam vecāki ir lielākā autoritāte un paraugs, tāpēc iespēju robežās bērns centīsies savus vecākus atdarināt gan dzirdētajā, gan redzētajā.

Lielu ietekmi uz bērnu atstāj arī mūsdienu tehnoloģijas, kā, piemēram, skārienjūtīgie telefoni, televizori un datori, par šo tēmu ir lasāmi vairāki plaši pētījumi. Digitālās ierīces var būt labs palīgs bērna attīstības veicināšanā tikai tādā gadījumā, ja bērns to izmanto kopā ar pieaugušo. Vērojot attēlus, skatoties video, šiem līdzekļiem ir nozīmīga loma bērnu vārdu krājuma paplašināšanā, bet vecākiem ir ļoti daudz jāskaidro un kopā ar bērniem jāpārrunā redzētais¹. Nepietiek ja bērnam vienkārši tiek iedots skārienjūtīgais telefons ar domu, ka vecākiem tikmēr būs vairāk brīva laika, lai darītu savas lietas. Ja bērns darbojas vienatnē, tad netiek veicināta bērna runas un saskarsmes attīstība, jo aplūkotais netiek pārrunāts, tādējādi neradot plašākas asociācijas un lielāku izpratni, bērnam trūks vārdu krājuma ar ko redzēto un justo aprakstīt.

Mūsdienu tehnoloģijas diezgan ļoti motivē bērnus mācīties, kaut vai tikai izdzirdot, ka darbs būs jāpilda “datorā” nevis jāraksta ar roku burtnīcā, bērns šo uzdevumu gribēs veikt ātrāk un varbūt pat vairākkārt. Protams, šo nevar attiecināt uz pilnīgi visiem bērniem. Arvien biežāk ir vērojama tendence, ka bērns vēlas atdarināt vecākus, kas ir viņu galvenā autoritāte un paraugs, jo bieži vien bērns redz, ka lielu daļu sava laika vecāki pavada vai nu izmantojot skārienjūtīgo telefonu vai datoru, protams, tas ir arī atkarīgs no vecāku darba specifikas.²Tehnoloģijas var gan veicināt, gan kavēt bērna attīstību, tādēļ vecākiem būtu jāizvērtē vai ļaut tehnoloģijas izmantot bērnam vienatnē, un cik lielu iespaidu uz bērnu tas var atstāt nākotnē.

Nozīmīga ir arī vide, kurā bērns pavada savu laiku, bieži vien lielākoties tas ir bērnudārzs, jo no agra rīta bērns tur tiek aizvests, un pēc vecāku darba vakarā atvests mājās, kas nozīmē, ka gan bērns, gan vecāki ir noguruši, tuvojās gulētiešanas laiks un ne vienam, ne otram īsti vairs nav vēlmes iesaistīties sarunās. Savukārt, mēdz būt arī bērni, kuri paši par sevi

¹ Zīriņa Tija. *Digitālā tehnoloģija un bērna valodas attīstība*. Bērnu valoda Latvijā 21. gadsimtā III. Rīga, Zinātne 2017. 148. lpp.

² Zīriņa Tija. *Digitālā tehnoloģija un bērna valodas attīstība*. Bērnu valoda Latvijā 21. gadsimtā III. Rīga, Zinātne 2017. 147.lpp.

ir ļoti runātīgi un paši daudz jautā, un vēlas uzzināt, šajā gadījumā daudz kas atkarīgs no vecākiem, lai šo velmi bērnam neapslāpētu.

Bērna valodai palīdz attīstīties arī tas, ja gan pedagogi, gan vecāki labo tajā dzirdētās kļūdas, bet tās skaidrojot, nevis tikai noliedzot, jo citādi bērnam var sākt šķist, ka viss, ko tas saka ir nepareizs. Arī lasītprasmes attīstība spēlē lielu lomu valodas attīstībā. Labākais laiks lasītprasmes attīstībai ir 4 četru gadu vecums, jo tad bērnam rodas dabiskā vēlme izziņāt, saprast, atkārtot. Svarīgi ir šo laika posmu bērna attīstībā nenokavēt un palīdzēt tai attīstīties.

1.2. Bērnu valodas sistēmas izpratne

Katra bērna valodas sistēma ir individuāla un unikāla, jo nav divu vienādu bērnu, kā arī to dzīves vide un apstākļi mēdz būt mainīgi un individuāli. Katrs bērns var radīt vien sev zināmus un saprotamus nosaukumus, raksturojošus lielumus un jēdzienus. Tādēļ arī, lai veidoto kopīgu bērnu valodas sistēmas apkopojumu, nepieciešams liels apjoms valodas piemēru, lai tos sistematizētu un varētu izdarīt kopējos secinājumus.

Šāda veida pētījums veikts projekta LAMBA ietvaros, tika savākts apjomīgs materiāls ar bērnu runas paraugiem, kas tika analizēti un sistematizēti arī ņemot vērā jau esošus speciālistu atzinumus šajā sfērā. Ar sistēmiskuma principiem iespējams iepazīties rakstā “Latviski runājošu bērnu valodas sistēmas izpratne”.³ Šajā pētījumā ņemti vērā valodas piemēri, kas iegūti no bērniem, kas ir monolingvāli jeb latviešu valodu apgūst kā pirmo valodu.

Šajā pētījumā pierādīts, ka arī nekārtno darbības vārdu locīšana notiek pēc valodā jau esošas sistēmas, piemēram, mēs lietojam *es varu, tu vari, viņš/viņa var*, savukārt, bērns lieto: *es iru, tu iri*, arī *mēs iram, jūs irat*, jo *viņš* un *viņa ir*.⁴ Interesanta ir arī II deklinācijas izņēmuma vārdu locīšana, kur bērni tos loka kā vīriešu dzimtes lietvārdus ar līdzskaņu miju ģenētīvā un galotni *-a*, neņemot vērā nominatīva galotni, piemēram, *briedis – brieža, akmens – akmeņa*, vai *akmenis – akmeņa*. Arī daudzskaitlinieku lietojamā vērojama tendence tomēr vienas lietas nosaukšanai lietot lietvārdu vienskaitlī, piemēram, *bikse, brille, krelle*. Mēģinot izteikt īpašības vai pazīmes intensitāti tiek darināti vārdi pēc salīdzināmo pakāpju veidošanas principa, tātad *daudz – daudzāk – visdaudzāk, ļoti – ļotāk*. Dace Markus savā rakstā secina, ka latviski runājošo

³ Markus Dace. *Latviski runājošu bērnu valodas sistēmas izpratne*. Bērnu valoda Latvijā 21. gadsimtā II. Rīga, Zinātne. 2015. 9. – 21. lpp.

⁴ Markus Dace. *Latviski runājošu bērnu valodas sistēmas izpratne*. Bērnu valoda Latvijā 21. gadsimtā II. Rīga, Zinātne. 2015. 11. lpp.

bērnu valodas piemēri liecina par mērķtiecīgu un radošu darbošanos ar valodas līdzekļiem, veidojot sistēmu, kaut arī tā būtu pretrunā ar normu⁵, bet tomēr bērni veido šo sistēmu atbilstoši savai izpratnei.

Bieži vien vārds bērna uztverē nepaskaidro pietiekami lietu vai situāciju, bet var gadīties, ka bērns pats nepietiekami izprot vārda nozīmi, tādējādi viņam rodas vēlme to paskaidrot detalizētāk, piemēram, *eglei nav lapu, bet ir dūrieni* vai arī *ābelei ir balta āda*.⁶

Par sociālu indivīdu, personību un individualitāti cilvēks kļūst, iegūstot sociālo pieredzi, kontaktējoties ar citiem, iesaistoties sociālajās attiecībās un procesos, saka Silva Omārova.⁷ Valoda ir spēks, faktors, kas attīsta intelektu, audzina jūtas un gribu, tā ir saikne starp cilvēku un apkārtni⁸. Valoda ir jebkura fiziskas dabas zīmju sistēma, kas izpilda izziņas un komunikatīvu funkciju cilvēka darbības procesā⁹.

Bērna runas attīstība ir cieši saistīta ar viņa zināšanām un uzkrāto pieredzi. “Jo lielāka ir iegūtā dzīves pieredze, jo bagātāks viņa vārdu krājums, spēcīgāka vārdiskā iedarbība.”¹⁰ Ir pierādīts, ka jo vairāk vecāki savam bērnam stāsta, rāda un pārrunā, jo vairāk viņš spēs pastāstīt pats, bez citu palīdzības. Protams, neiztikt arī bez izņēmumiem, kad bērni, reizēm pat nezināmu iemeslu dēļ, ir noslēgušies sevi un nevēlas paust savas sajūtas un zināšanas. Bieži vien arī bērni kautrējas, jo kāds agrāk par to pasmējies un tas bērnu sāpinājis, tādēļ nevēloties to piedzīvot atkārtoti, bērns klusē un ieraujas sevī, kaut gan ļoti labi zina atbildes uz visiem uzdotajiem jautājumiem.

Bērna runa straujāk sāk attīstīties trešajā dzīves gadā, jo arī pats bērns paliek aktīvāks un katru reizi darbojoties apgūst, ko jaunu un arī pats vēlas šo procesu nosaukt vārdā. Ap šo laiku bērns apgūst prasmi nosaukt darbības, līdz šim runā dominējuši lietvārdi.

Interesants ir arī darbības vārdu lietojums trīs līdz četrus gadus veca bērna valodā, par to veikts pētījums, kuru apraksta Rasma Purmale un Vladislava Uršuļska¹¹. Analizējot datus, kas iegūti no 154 pirmsskolas izglītības iestāžu pedagogiem, var secināt, ka uzsākot bērnudārza

⁵ Markus Dace. *Latviski runājošu bērnu valodas sistēmas izpratne*. Bērnu valoda Latvijā 21. gadsimtā II. Rīga, Zinātne. 2015. 13. lpp.

⁶ Markus Dace. *Latviski runājošu bērnu valodas sistēmas izpratne*. Bērnu valoda Latvijā 21. gadsimtā II. Rīga, Zinātne. 2015. 16. lpp.

⁷ Omārova, Silva. *Cilvēks runā ar cilvēku*. Rīga: Kamene, 1998. 45.lpp.

⁸ Lieģeniece, Daina, Nazarova, Ineta. *Veseluma pieeja valodas apgūvē*. Rīa:RaKa, 1999. 81.lpp.

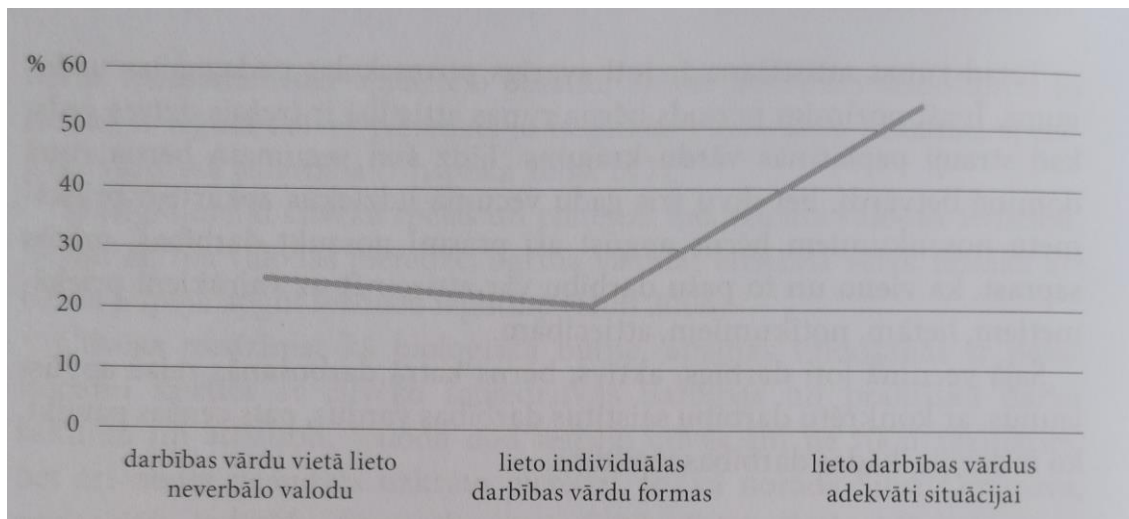
⁹ Lieģeniece, Daina, Nazarova, Ineta. *Veseluma pieeja valodas apgūvē*. Rīa:RaKa, 1999. 81.lpp.

¹⁰ Anspoka Zenta. *Latviešu valodas didaktika*. 1-4. klase. Rīga:RaKa, 2008. 247.lpp.

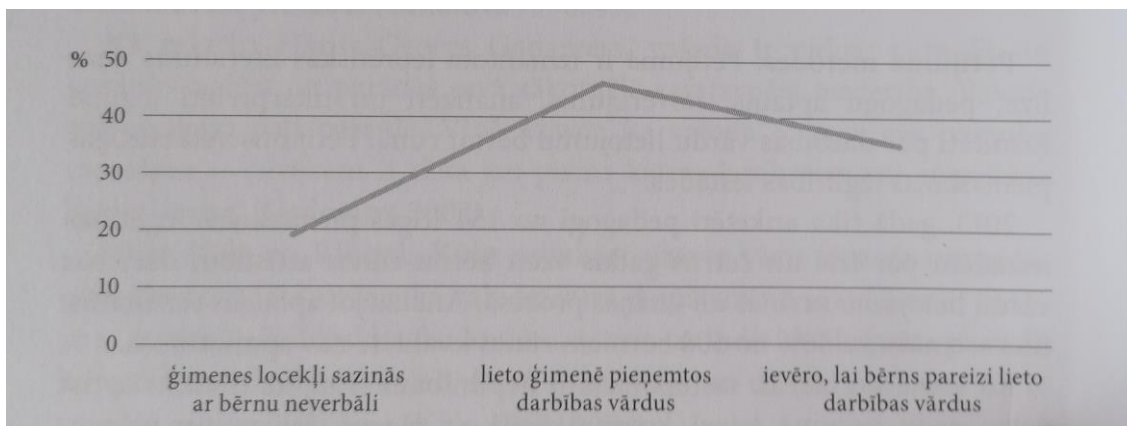
¹¹ Purmale, Rasma, Uršuļska, Vladislava. *Darbības vārdu lietojums trīs līdz četrus gadus veca bērna runā*. Bērnu valoda Latvijā 21.gadsimtā I. Rīga: RPIVA. 2015. 131.-148.lpp.

gaitas 3 gadu vecumā, aptuveni 25% bērnu lieto neverbālo saziņu, jo šajā vecumā primārs ir emocionāls pārdzīvojums, kas sākotnēji kavē verbālās valodas lietošanu ¹². Valodnieki atzīst, ka arī bērnu lietotie žesti, mīmika un skaņu pārveidojumi arī ir ekvivalenti darbības vārdiem, tādēļ iespējams secināt, ka gandrīz puse bērnu lieto darbības vārdus adekvāti situācijai, kaut arī ne vienmēr tie ir konkrēti darbības vārdi. (skat. 1.1. attēlu)

1.1. attēls. Darbības vārdu lietojums komunikācijā ar pieaugušajiem un vienaudžiem¹³

1.2. attēls. Ģimenes valodas vide un tās ietekme uz darbības vārdu lietojumu bērnu runā

Bieži vien nākas secināt, ka vecāki atstāj lielu ietekmi arī uz bērnu izpratni. Ja mājās ar bērnu ir pieņemts sazināties neverbāli, tad arī viņš to uzskatīs par normālu parādību un nedomās citādi. Ir salīdzinoši maz ģimeņu, kurās bērna vecāki pievērš pietiekamu uzmanību tam kā un vai vārdi tiek lietoti pareizi un atbilstoši situācijai. (skat. attēlu 1.2.) Bērnam trīs līdz četrus gadu

¹² Purmale, Rasma, Uršuļska, Vladislava. *Darbības vārdu lietojums trīs līdz četrus gadus veca bērna runā*. Bērnu valoda Latvijā 21.gadsimtā I. Rīga: RPIVA. 2015. 133.lpp.

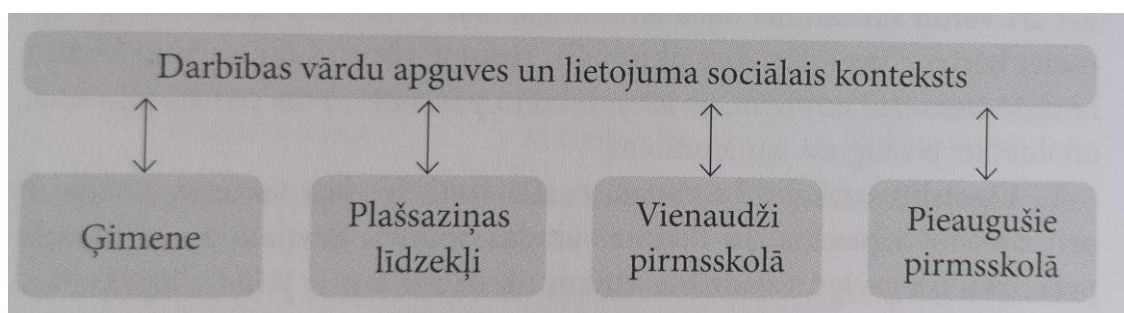
¹³ Purmale, Rasma, Uršuļska, Vladislava. *Darbības vārdu lietojums trīs līdz četrus gadus veca bērna runā*. Bērnu valoda Latvijā 21.gadsimtā I. Rīga: RPIVA. 2015. 134.lpp.

vecumā ir praktiski darbīgās, uzskatāmi tēlainās domāšanas periods, tāpēc arī iepriekšminētajā pētījumā tiek akcentēts darbības vārdu lietojums saskarsmē ar vienaudžiem, pieaugušajiem. Kā arī šajā vecumā bērns aktīvāk klausās, uztver, atdarina teikto un vingrina runas orgānus saskarsmē ar pieaugušajiem un bērniem¹⁴. Šajā vecumā tiek jau veidoti salīdzinoši īsi teikumi un izteikumi, bērns vairs neaprobežojas ar pāris vārdiem, tāpēc ir labi ja vecāki vai pedagogi šeit var palīdzēt uzdodot jautājumus bērnam, mudinot to izteikties plašāk un pilnīgāk.

Bērnā paliekot vecākam rodas arvien vairāk vajadzību un vēlmju, kā, piemēram, lūgt, skaidrot, uzklaut un tikt uzklautam, stāstīt, pārlicināt, paskaidrot, apmierināt ziņkārību, noskaidrot un citas. Trešajā dzīves gadā bērns sāk apgūt valodas gramatiskās uzbūves pamatus. Pirmie darbības vārdi, kas parādās bērna runā apzīmē konkrētas darbības un ir tagadnes formā, savukārt, ap trīs gadu vecumu jau tiek izšķirta nenoteiksme, pavēles izteiksme, tiek sauktas pretējas darbības un vārdu darināšanā izmanto priedēkļus.¹⁵

Lai bērnam būtu vieglāk paplašināt darbības vārdu krājumu agrīnā vecumā ir vēlama emocionāli piesātināta saskarsme no pieaugušā un arī pedagoga puses, jo runa pilnveidojas saziņā un to ietekmē arī sociālais konteksts (skat. 1.3. attēlu).

1.3. attēls. Darbības vārdu lietojuma sociālais konteksts¹⁶

Šobrīd diezgan liels ietekmētājs ir plašsaziņas līdzekļi, tādēļ tie nereti vien tiek izmantoti kā manipulācijas līdzekļi, lai panāktu sev vēlamo iznākumu. Plašsaziņas līdzekļos bieži iespējams dzirdēt sarežģītus izteikumus, vārdus, kuru nozīmi bērns neizprot, bet tik un tā šos vārdus aizgūst, jo vai nu viņam patīk kā tie skan vai arī kā citādi sasaucas ar iepriekš iegūto pieredzi un iekļaujas bērna valodas sistēmā.

¹⁴ Purmale, Rasma, Uršuļska, Vladislava. *Darbības vārdu lietojums trīs līdz četrus gadus veca bērna runā*. Bērnu valoda Latvijā 21.gadsimtā I. Rīga: RPIVA. 2015. 133.lpp.

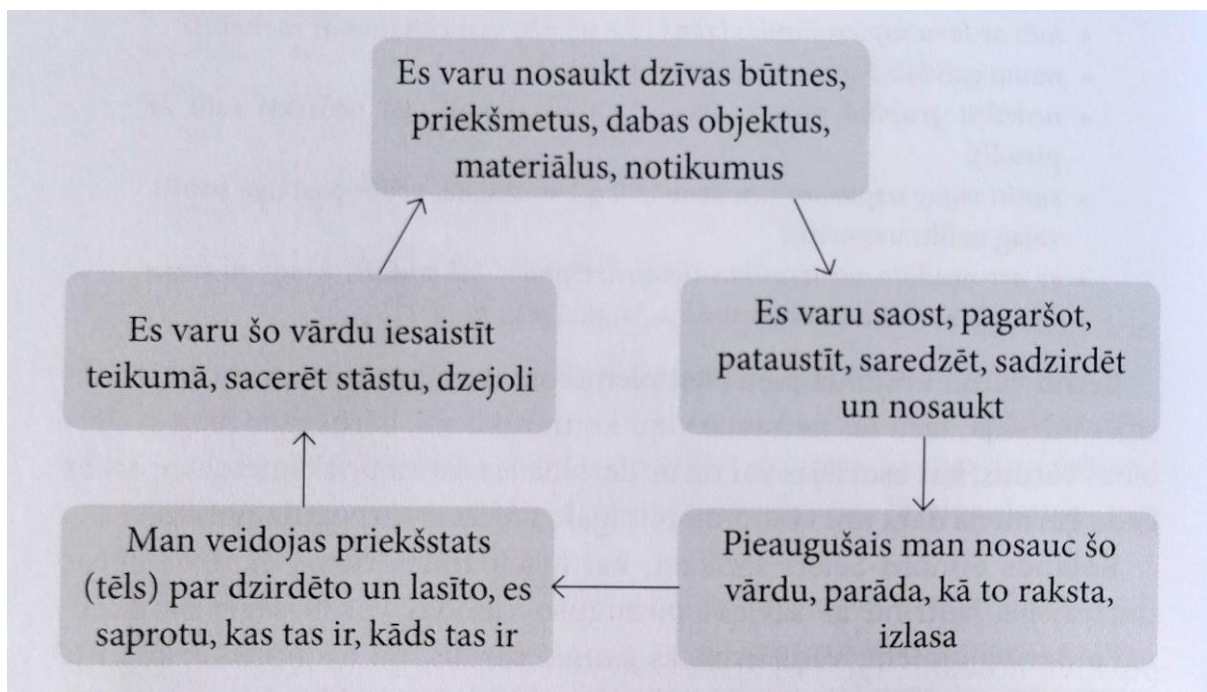
¹⁵ Purmale, Rasma, Uršuļska, Vladislava. *Darbības vārdu lietojums trīs līdz četrus gadus veca bērna runā*. Bērnu valoda Latvijā 21.gadsimtā I. Rīga: RPIVA. 2015. 136.lpp.

¹⁶ Purmale, Rasma, Uršuļska, Vladislava. *Darbības vārdu lietojums trīs līdz četrus gadus veca bērna runā*. Bērnu valoda Latvijā 21.gadsimtā I. Rīga: RPIVA. 2015. 136.lpp.

Ja bērna valodas krājuma pietrūkst kāda vārda, tad to vieglāk ir izdomāt pašam. Veidojot jaunus vārdus bērns izmanto līdzīga skanējuma vai nozīmes vārdus un tos veido sev vajadzīgajā veidā. Visbiežāk asociācijas veidojas vai nu pēc lietas izskata, īpašības vai arī tam raksturīgās darbības, piemēram, *mēs ar Ievu sapierojāmies*, kas nozīmēja to, ka meitenes skrienot viena otru nepamanīja un sasiņās ar pierēm.¹⁷ Veidojot darbības vārdu bērns var arī izmantot asociācijas, kas rodas no darbībās iesaistītajiem priekšmetiem vai arī ķermeņa daļas, kura nepieciešama, lai veiktu attiecīgo darbību.

Bērna runas attīstība notiek visas dienas garumā, sākot jau ar pašu rītu, jo parasti arī bērnudārzos no rīta notiek mācību nodarbības, gan arī dienas laikā rotaļājoties un dodoties laukā. Aplūkojot attēlu 1.4. iespējams redzēt ciklu, kam dienas laikā iziet cauri bērns, lai apgūtu kādu jēdzienu. Svarīgi ir tas, ka šis cikls vienmēr nesākas vienā un tajā pašā posmā, bet neatkarīgi no tā nonāk pie tā, ka bērns jēdzienu iziet cauri šim ciklam, saprot un prot pielietot jēdzienu atbilstoši situācijai. Svarīgi ir arī nodrošināt bērnam pozitīvu, pilnvērtīgu un bagātīgu apguves procesu.

1.4. attēls. Valodas apguve veselumā dienas ritā pirmsskolā

¹⁷ Purmale, Rasma, Uršuļska, Vladislava. *Darbības vārdu lietojums trīs līdz četrus gadus veca bērna runā*. Bērnu valoda Latvijā 21.gadsimtā I. Rīga: RPIVA. 2015. 139.lpp.

Vērojot bērnu valodas sistēmas veidošanos un attīstību var secināt to, katram bērnam tā var nedaudz atšķirties. Katra bērna zināšanu un pieredzes bagāža ir citāda, un to var ietekmēt dažādi faktori, gan vide, kurā bērns uzturas, kādi cilvēki ir apkārt, gan cik daudz tiek runāts un skaidrots vai tiek izzinātas arī neskaidrās lietas. Vairāk ar bērnu runājot un izzinot lietas, ir iespējams tam palīdzēt pilnvērtīgāk un radošāk attīstīt tā valodu un domāšanu kopumā.

2. RADOŠUMS BĒRNU VALODĀ

2.1. Radošums 2 – 5 gadu vecu bērnu valodā

Radošums jeb kreativitāte ir spēja radīt, izdomāt, ko jaunu un nebijušu. Vārda pamatā ir latīņu cilmes vārds *creatio* ‘radišana’. LZA terminoloģijas komisija 2000. gadā pieņēmusi, ka vārda *kreativitāte* vietā ieteicams lietot latviskas cilmes vārdu *radošums*.¹⁸

Radošums sevi ietver kognitīvo dabu, saziņu un komunikāciju. Jaunu lietu izzināšana palīdz attīstīties radošumam jau agrīnā bērna attīstības stadijā. Ne velti tiek runāts par to, ka jau mazulim atrodoties mammas vēderā esot jādzied un ar to jārunā, jo tas palīdz attīstīties viņa uztverei un tai skaitā radošumam.

“Kreativitātes kognitīvo aspektu centrālie jēdzieni ir radoša domāšana un radoša problēmu risināšana”¹⁹. Tātad visa pamatā ir izzināšana un jaunu zināšanu apgūšana, jo vairāk zināšanu, jo radošāka pieeja, gan valodas, gan praktisku darbību aspektā. Tiek izšķirti dažādi radošās domāšanas veidi, kaut to gala iznākums ir viens, tomēr to uzskatu sistēma un izpratne atšķiras.

Iespējas izšķirt diverģento domāšanu, dialektisko domāšanu, janusa domāšanu, paralēlo domāšanu un asociāciju teoriju. Diverģentā domāšana ir vispopulārākā, tajā no viena jautājuma vai vienas atbildes, domām virzoties dažādos virzienos iespējams rast vai nu vairākas atbildes vai zem vienas atbildes iespējams atbildēt uz vairākiem jautājumiem, tādējādi iespējams izpētīt bērnu veiklību, oriģinalitāti, elastību jeb ideju dažādību.²⁰ Dialektiskā domāšana ir radošs, bet sarežģīts process un pēc grāmatas “Kreativitātes psiholoģija” autoru domām piemīt tikai pieaugušajiem. Savukārt, janusa domāšanas pamatiezīme ir pretrunīgas informācijas paralēlā apstrāde, tātad atšķirīgi informācijas aspekti tiek aktivizēti prātā uzreiz jeb paralēli viens otram.²¹ Asociatīvā teorija ir pamato to, ka domājot jaunas idejas cilvēks izmanto asociācijas un var tās veidot arī starp dažādiem attāliem elementiem. Pēc S. Mednika domām radošiem cilvēkiem ir grūtāk veidot standarta asociācijas, bet pēc tam jau rada attālas, radošas un unikālas asociācijas, kam pamatā var būt 3 nosacījumi – nejaušība, līdzība un starpniecība.²²

Radošumu var attiecināt uz problēmu risināšanu, bet ne vienmēr tas ir primārais aspekts, jo radošums var būt arī pašapliecināšanās un pašizpausmes veids. Savukārt, “problēmas

¹⁸ <https://tezaurs.lv/mlvv/#/sv/kreativit%C4%81te> Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca. Pieejams tiešsaistē. [skatīts: 25.05.2021. plkst. 11:30]

¹⁹ Bebre Rita, sast. *Kreativitātes kognitīvie aspekti*. Kreativitātes psiholoģija. Rīga, RPIVA. 2011. 146.lpp

²⁰ Bebre Rita, sast. *Kreativitātes kognitīvie aspekti*. Kreativitātes psiholoģija. Rīga, RPIVA. 2011. 146.lpp

²¹ Bebre Rita, sast. *Kreativitātes kognitīvie aspekti*. Kreativitātes psiholoģija. Rīga, RPIVA. 2011. 154.lpp

²² Mednick, Sarnoff Andrei. *The Associative Basis of the Creative Process*. Psychological Review, Vol. 69, 1962. 220.-232. lpp.

risināšana ir kognitīvs process, kas nodrošina esošās situācijas transformāciju mērķa situācijā gadījumā, ja problēmai nav zināma risinājuma metode.²³ Šī definīcija var aptvert plašu problēmu loku. Savukārt, problēmas rodas, ja ir zināms, ko vēlamies sasniegt, bet nav zināms kā līdz tam nokļūt. Valodas attīstības procesā tas nozīmē, ka bērns vēlas kaut ko pateikt, pajautāt vai nosaukt lietu, bet nezina kā, ar kādiem līdzekļiem, jo viņam trūkst zināšanu bāzes, tāpēc arī veidojas jaunrade. Vienmēr arī nevar teikt, ka bērns nezina, jo bieži vien viņam nepatīk zināmais nosaukums vai izteikums, tāpēc viņš veido savu, piemērotāku, pēc viņa izpratnes un valodas sistēmas kritērijiem.

Ir iespējams nodalīt radošas problēmas no rutīnas problēmām. Rutīnas problēmām ir jau skaidri zināms kā tās risināt, turpretī, radošo problēmu risinātājiem trūkst pieredzes, nākas atklāt jaunus, nebijušus risināšanas veidus.²⁴ Tātad iespējams secināt, ka bērniem no 3 līdz 5 gadu vecumam ir pārsvarā radošas problēmas, kuru risināšanā tiem trūkst pieredzes.

Iespējams izšķirt produktīvo un reproduktīvo domāšanu, kas nozīmē rutīnas problēmas risina reproduktīvā domāšana, jo tiek izmantots jau zināma darbību secība, lai problēmu atrisinātu, bet produktīvā domāšana risina radošās problēmas, jo tiek izmantota jauna līdz šim nerealizēta pieeja.

2.2. Problēmas radošuma attīstībai bērnu valodā

Ja risinot problēmas tiek likts uzsvars uz radošumu, tad, ir pierādīts, ka tas veicina zināšanu iekalšanu un prasmju atkārtošanu, nevis pašu mācīšanos ar izpratni. Problēmas risināšanas prasmes sastāv no konkrētām, labi definētām prasmēm un stratēģijām, kā tās izmantot, tādēļ problēmu risināšanai, arī radošu, nepietiek ar prāta trenēšanu vispārīgi²⁵. Lai attīstītu konkrētās personas problēmu risināšanas prasmes ir jākoncentrējas uz pašu problēmu risināšanas procesu.

Radošiem cilvēkiem piemīt spēja ātrāk un pēc iespējas mazāk fokusējoties uz nelietderīgo, atlasīt vajadzīgo informāciju, iespējami īsā laikā. Kaut arī ir daži kavējošie faktori, it īpaši bērnu uztverē, kas var novērst uzmanību, piemēram, mūsdienu tehnoloģijas – telefoni, datori, televīzija – tie bieži vien, vecāku neziņas un laika neesamības dēļ kavē bērna radošumu, lai tas spētu pats rotaļāties un darboties savā nodabā.

²³ Bebre Rita, sast. *Kreativitātes kognitīvie aspekti*. Kreativitātes psiholoģija. Rīga, RPIVA. 2011. 158.lpp

²⁴ Bebre Rita, sast. *Kreativitātes kognitīvie aspekti*. Kreativitātes psiholoģija. Rīga, RPIVA. 2011. 159.lpp

²⁵ Bebre Rita, sast. *Kreativitātes kognitīvie aspekti*. Kreativitātes psiholoģija. Rīga, RPIVA. 2011. 161.lpp

Radošuma attīstībai traucē arī noliegums – “Runas kļūdas jālabo nenoliedzot bērna izteikto domu, bet virzot uzmanību uz labskanīgāku, precīzāku izteikuma variantu”²⁶. Šajā gadījumā runa ir ne tikai par skolotāja veltīto laiku šo problēmu analīzei, bet arī vecāku iesaistei mājās. Tikai vienas puses iesaistes gadījumā bērnam var rasties maldīgs priekšstats par to, kas tad ir pareizi un kāpēc viņa runu labo tikai bērnudārzā, varbūt pat radīties nepatika pret to.

Zināšanas ir iespējams raksturot pēc 3 kritērijiem – apjoma, satura un struktūras. Erudīcija raksturo zināšanu apjomu, savukārt, apjoms kvantitatī, bet saturs kvalitatī. Šie trīs aspekti ietekmē arī spriešanas spējas, piemēram, salīdzināšanu, kombinēšanu, klasificēšanu, likumsakarību identificēšanu un pārņemšanu citā kontekstā.²⁷ Bērnā pieaugot palielinās tā zināšanu apjoms, kas nozīmē, ka vairākus no procesiem bērns varēs veikt pilnvērtīgāk, piemēram, salīdzināšanu.

Lielu lomu bērna radošumā var spēlēt arī komunikācija ar citiem bērniem, jo tas var pamudināt domāt un darīt lietas par kurām iepriekš bērns nav iedomājies. Nozīmīga loma ir arī tam vai bērns spēlējas un prot sevi nodarbināt bez papildus līdzekļiem, jo arī šis process raisa radošumu un palielina izdomu.

²⁶ Boša, R. Bērnu runas aktivizēšana bērnudārzā. Rīga: Mācību apgāds NT, 1999. 31.lpp.

²⁷ Bebre Rita, sast. *Kreativitātes kognitīvie aspekti*. Kreativitātes psiholoģija. Rīga, RPIVA. 2011. 164.lpp

3. ANALOGĪJA UN OPOZĪCIJA BĒRNU VALODĀ

3.1. Analogijas veidošanās

Šajā darbā analogijas veidošanās tiek sadalīta četrās grupās – gramatiski, semantiski, fonētiski un derivatīvi veidotā. Katras grupas piemēri tiek sadalīti pēc kopīgām pazīmēm, veidošanās procesā vai vārda nozīmes ziņā.

Semantiskā analogija veidojas pēc valodas vienības izteiktā satura vai nozīmes līdzības. Piemēru izdalīšana pa vārdšķirām palīdz apkopot kopīgās pazīmes un tās aprakstīt.

Darbības vārdu grupa sevī ietver piemērus, kas var būt veidoti pēc kādas īpašības vai procesa līdzības, vai aprakstītas darbības, kurām ir zināms nosaukums, bet bērns apraksta procesu, jo virsējdzieni vai nu nezina, vai neizmanto.

Lietvārdu grupas piemēri nosauc lietas pēc kādas īpašības vai kādas citas lietas vārdā, jo saskata līdzību ar to, gan pielietojumā, gan izskatā. Līdzība jaundarinājumā var būt saistīta arī ar objekta funkciju vai arī tas rada asociācijas ar kādu citu procesu, piemēram, *grāmatmāja* (bibliotēka). Šajā grupā iespējams radīt arī jaunu profesiju nosaukumus tos pamatā veidojot no darbības vārdu, kas apraksta kādu no profesijas tiešajiem pienākumiem – *slaucinātājs* (sētnieks).

Īpašības vārdi var tikt veidoti nosaukumā ietverot kādu procesu vai darbību, ko veic ar konkrēto priekšmetu. Iespējams nosaukt krāsu, krāsas nosaukumu piedēvējot kādai citai lietai, kas ir šajā krāsā, piemēram, *saules krāsa* (dzeltena). Iespējams nosaukumā ietver to, kas noticis procesā, lai konkrēta lieta būtu tāda, kāda ir, piemēram, *izurbtā sula* (bērza sula).

Pārsvārā tiek lietoti vietas un laika apstākļa vārdi, kuru nozīmes arī savā starpā var tikt jauktas, piemēram, lai uzzinātu *cik* daudz kaut kas būs, tiek jautāts, *kad* tas notiks.

Gramatiskā analogija sevī ietver dažādu visu vārdšķiru gramatisko kategoriju neprecīzu lietojumu, jaukšanu vai izmatošanu pēc bērna individuālās sistēmas.

Darbības vārda kārtu bērnu valodā iespējams izšķirt un novērot pēc piedēkļa vārdā, iespējams neņemot vērā kopējo kontekstu un to vai darbības veicējs tiek minēts.

Tagadnes un pagātnes laiku nesaskaņošana notiek, kad bērnam var trūkt priekšstata, ka lietas, ko notiek tagad ir lietojamas tagadnē, nevis jāuzskata par jau notikušām. Savukārt, nākotnes laiku lietojums ir niecīgs, jo bērns šajā vecumā tik tālu savas darbības neparedz un nākotni neplāno.

Darbības vārda personas var tikt jauktas, ja nav konkrētas izpratnes par to, kas tad īsti ir darbības veicējs. Bērns savos izteikumos var likt uzsvāru uz uzrunāto personu, jo viņam šķiet svarīgāks fakts ar ko viņš runā, nevis par ko, kaut gan informāciju vēlas iegūt par citu personu. Iespējams darbības vārdu galotņu zudums 1. personā ir saistāms ar konkrētā apvidus izlokšņu pazīmēm.

Skaitļa kategorijā bieži vien virsroku ņem virsjēdziens, jo bērns konkrētās lietas skaitli pielāgo pēc tā, piemēram, *dārzenis* ir vīriešu dzimtes vārds, tāpēc arī par *bieti* bērns runā vīriešu dzimtē.

Lietvārdu locījuma jaukšana var būt saistīta ar konkrētā bērna priekšstatiem. Ja bērns domās, ka *uz* nozīmē atrasties tikai uz kaut kā, tad arī ģenitīvu lietos visos pārējos gadījumos – *došos uz pagalma*.

Sieviešu un vīriešu dzimtes jaukšana arī lielā mērā varētu būt saistīta ar virsjēdzienu, piemēram, ja koks ir vīriešu dzimtes vārds, tad arī egles visbiežāk varētu tikt lietota vīriešu dzimtē ar apzīmējumu *tas*.

Derivatīva analogija tiek veidota vārdus atvasinot ar papildus komponentiem, visizplatītākie ir trīs atvasināšanas veidi – ar prefiksiem jeb piedēkļiem, sufiksiem jeb piedēkļiem un galotnēm. Katram no piedēkļiem bērna uztverē var būt sava funkcija, un tās var arī savstarpēji pārklāties. Savukārt, atvasināšana ar konkrētiem piedēkļiem var nošķirt darāmo no ciešamās kārtas, bet galotnes var tik piemērotas līdzīgu vārdu principam, piemēram, *trīsi* tāpat kā *divi*.

Fonētiskajā analogijā, savukārt, nozīme ir tam kā vārdā izvietojusās skaņas, tās var būt pārstaftas, izlaistas, iespraustas un aizstātās. Konkrētas skaņas, biežāk patskaņi, var apzīmēt konkrētu virzienu, atrašanās stāvokli pret citu lietu. Veidojot vārdus bērns tajos vēlas iekodēt arī informāciju par sevi, tādējādi personalizējot savu sakāmo, un viens no veidiem ir izmantot sava vārda vai uzvārda burtus, iekļaujot tos vārdos, kuri apzīmē viņa paša veiktās darbības vai ar bērnu notiekošo. Bieži izplatīta parādība ir zilbju pārstatīšana vārdos, tādējādi izjaucot mums ierasto kārtību un ļaujot bērnam zilbes, nemainot burtu secību tajās, samainīt ar vietām. Daudzi vārdi tiek atdarināti pēc līdzīga skanējuma principa, saglabājot zilbju skaitu, bet pilnībā nomainot skaņas. Daļa bērnu radīto vārdu ir onomatopoētismi, jo darināti pēc skaņu, visbiežāk dzīvnieku izdvesto skaņu parauga, tādējādi arī saucot govīs par *mūmām*, jo govīs izdvestā skaņa ir līdzīga zilbei *mū*.

3.2. Opozīcijas veidošana

Vārds opozīcija veidojies no latīņu *oppositio* 'pretstatīšana'²⁸. Kas nozīme, ka bērns ir pateicis vienu, bet patiesībā tas ir bijis kaut kas pavisam pretējs – sajūta, darbība, izskats, virziens un tamlīdzīgi. Pašas frāzes vai teikuma struktūra nemainās, tiek lietots vienīgi pretējas nozīmes vārds. Piemēram, *diena vietā nakts, saules vietā mēness* un tamlīdzīgi.

Bērns savas jūtas arī var aprakstīt pretēji tām, ko patiesībā sajūt. Par karstu katlu pateikt, ka tas ir auksts vai par cietu ledu pateikt, kas ir mīksts. Tāpat arī krāsainu lapu tas var nosaukt par baltu vai arī guaša krāsas par krītiņiem. Mainoties bērna vecumam šādas parādības kļūst arvien retāk sastopamas, jo palielinoties arī zināšanām, ir vieglāk nošķirt jēdzienus.

Darbības vārdu locīšana notiek pēc viena parauga, kuru bērns ir ielicis savā apziņas sistēmā. Tātad vienlaicīgi var pārklāties gan gramatiskais radošums, gan veidoties opozīcija.

²⁸ <https://tezaurs.lv/mlv/#/sv/opoz%C4%ABcija> Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca. Pieejams tiešsaistē. [skatīts: 25.05.2021. plkst. 19:30]

4. SAVĀKTO PIEMĒRU ANALĪZE PĒC ANALOĢIJAS UN OPOZĪCIJAS KLASIFICĒŠANAS PARAUGA

4.1. Analogijas piemēri 2 – 5 gadu vecu bērnu valodā

“Analogija ir viens no valodas pārmaiņu faktoriem – valodas vienību pielīdzināšana kādiem valodas modeļiem²⁹”. Analogija veidojas gan fonētiski skaņām mijoties un tās pārstatot, gan derivatīvi jeb vārdus atvasinot. Gramatiska analogija var attiekties gan uz tagadnes, nākotnes un pagātnes laiku nesaskaņošanu, gan personas un skaitļa jaukšanu, tāpat arī tiek jaukta locījumu izmantošana. Bieži vien dzimtes nesaskaņošana sasauca arī nepareizas izteiksmes lietojumu. Savukārt, semantiski, pēc vārda nozīmes līdzības, bērnu valodā ir iespējams saklausīt ne mazums interesantu piemēru, kas pieaugušo ausīm šķiet nelogiski, kaut gan tiem bieži vien ir iespēja rast skaidru atbildi, kādēļ tie veidoti tieši tā un ne citādi.

4.1.1. Fonētiski veidota analogija

“Fonētika ir valodniecības apakšnozare, kurā pēta valodas skaņas, to akustiskās un artikulārās īpatnības, kā arī citus runas līdzekļus, piemēram, uzsvāru, intonāciju³⁰”. Šajā apakšnodalā nav ticis pētīts vārdu uzsvārs un intonācija, atstājot to turpmākajiem pētījumiem. Autore pētījusi valodas skaņas un to maiņu, miju, skaņu pārstatīšanu pēc līdzības pamata ar oriģinālvārdu. Katrs bērns fonētiski vārdus pārveido citādi, tāpēc izdarīt vispārīgus secinājumus par visiem bērniem nav iespējams.

1. Aizstāj skaņas ar citām skaņām

- *Sliekas urdina zemi* (sliekas irdina zemi);

Skaņas *i* aizstāšana vārdā *irdina* ar skaņu *u* pamatojama ar bērna izpratni par lietu kārtību, jo *urdina* ar nozīmi uz augšu, bet *irdina* jau nozīmētu, ka tas notiktu iekšā zemē. Tātad dažādi patskaņi jau var noteikt to kādā virzienā vai kā notiek darbība.

- *Vapija* (Latvija);
- *Gaiņa* (gaišs);

Starp uzklaušajiem bērniem viena valodas piemēros izteikti varēja ievērot, ka viņš savos vārdos ievieto skaņu *p*. Papētot detalizētāk, paša bērna vārds sākas ar skaņu *p*, kas iespējams

²⁹ Skujiņa Valentīna. Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca. Rīga. 2007. 31.lpp.

³⁰ Skujiņa Valentīna. Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca. Rīga. 2007. 116.lpp.

nozīmē, ka bērns sevi vēlas ietvert nosauktajās lietās, jo gaismu viņš ietekmē un ieslēdz pats, kā arī viņš ir daļa Latvijas.

- *Stiti* (striķi);
- *Tie ir kauci* (tie ir kraukšķi);
- *Sliedceļš* (dzelzceļš);
- *Maksere* (makšķere);

Dažas no skaņām var tikt mainītas tikai tādēļ, ka bērnam tās ir grūti tās izrunāt, jo ir dažādu šņāceņu un mīksto līdzskaņu virknējumi.

Jauni vārdi var tikt veidoti iespraužot tajos tur neesošas skaņas. Bieži vien arī šīs skaņas atvieglo vārdu izrunu un piešķir nozīmes nianšes.

- *Es gribu desu apsēst* (es gribu desu apēst);
- *Puķu sēckliņas* (sēkliņas);
- *Kakavo* (kakako);

Skaņas vārdu veidošanā var tikt arī izlaistas, tādējādi arī atvieglinot un vienkāršojot izrunu.

- *Sēks* (sēklas);
- *Kēks* (krekls);
- *Dies* (paldies);
- *Puika īd tu* (puika līda tur);

Bērni vārdos pārstata zilbes, nemainot skaņas tajās, tikai zilbju secību. Šāda zilbju mainīšana iespējams pamatojama ar, bērnaprāt, labāku skanējumu vai vieglāku vārda nozīmes izprašanu.

- *Varanīksni* (varavīksni);
- *Majozēne* (majonēze);
- *Dlievi, dlievus* (dvieli, dviļus);
- *Ar nakti abu* (arlabunakti);

Vēlvienu grupu, kas iederas bērna fonētiskajā jaunradē ir onomatopoētismi, jo tos veido uz dzīvu būtņu izdvesto skaņu atdarināšanas vai atkārtošanas principa jeb reduplikācijas. Savukārt, dzeguze asociējas ar apjukumu, nepareizu domāšanu, tāpēc ar *kukū* tiek apzīmēts cilvēks, kurš pēc bērna domām nerīkojas īsti adekvāti un arī uzsverot, ka tas *kukū* ir galvā.

- *Mūmas* (govis);

- *Kokas* (vistas);
- *Tev kukū galvā* (tu aizmirsi);

Savukārt, pēdējā grupa ir vārdi, ka atdarināti pēc līdzīga skanējuma principa. Tajos nav mainīts zilbju skaits un aptuveni pusē gadījumu vismaz vārda pirmais burts arī ir saglabāts vai atņemts pirmais un saglabāts otrais burts.

- *Edus aipeti* (Ledus laikmets);
- *Saļomitēja* (saremontēja);
- *Vidans* (dibens);
- *Kikikā* (kikerigū);
- *Māsonis* (telefons); (pieder māšai??)
- *Šokotalēja, fokorabēja* (fotogrāfēja);
- *Empers* (pērkons);

4.1.2. Derivatīvi veidota analogija

Derivācija jeb atvasināšana ir process, kurā labi zināmam vārdam tiek pievienotas papildus komponenti. Šādas kombinācijas ikdienas sarunvalodā nav novērojamas, jo bērnu valodas vārdu darināšana notiek pēc viņiem zināmas sistēmas, kas bieži vien neatbilst literārajai valodai. Vārds var tikt atvasināts ar kādu no afiksiem, piemēram, priedēkli, piedēkli, galotni, infiksu vai interfiksu, pēdējie divi gan minami retāk. Vārds var tikt atvasināts pēc līdzīgas nozīmes vārda parauga vai kāda iepriekšēja priekšstata, ka konkrētās nozares vārdiem būtu jāizklausās tāpat.

Vārdi var tikt atvasināti ar:

1. Prefiksiem jeb priedēkļiem, kas arī piemēru vākumā bija visizplatītākais derivatīvās analogijas veidošanas veids. Visbiežāk tiek jauktas priedēkļu nozīmes, piemēram:

- *Anda uzkita gāvī* (Anda iekrita grāvī);
- *apēd muti* (izēd muti);
- *apvelšu rulli* (atvelšu rulli);
- *Aikaru saper* (Aigaru noper);
- *izskaidro* (paskaidro);
- *botes būs nožuvušas* (botes būs izžuvušas);

- *tur manta piedega* (tur manta nodega)
- *stārķim izdzims meitene vai zēns* (stārķim piedzims meitene vai zēns);

Arī uzdodot konkrētu jautājumu, kur bērns jau jautājumā dzird vārdu, kuru viņš varēs ietvert savā atbildē vai pretjautājumā ir iespējams dzirdēt, ka bērns pieturas pie savas sistēmas un izmanto līdzīgu vārdu to atvasinot savā veidā.

- *S: Viņam ir jāvada stundas. K: Viņš jau aizveda?*
- *S: Ko tu darīsi ārā? K: Es nodarīšu darbus.*
- *T: Krister, uzvelc jaku! K: Tūlīt, es savilkšu jaku.*
- *A: Ejam ārā spēlēties. K: Es jau nospēlējos.*

Iepriekš minētajos piemēros ir iespējams novērot to, ka priedēklis *no-* bērna uztverē apzīmē darbības pabeigtību, tāpēc to lieto, lai nosauktu darbību, kas jau ir beigusies, pagājusi vai arī tuvākajā laikā tiks pabeigta. Tātad *nodarīšu* ar nozīmi izdarīšu vai pabeigšu, vērojot situāciju dzīvē tas bija domāts, ka bērns pabeigs jau iesāktu darbu. Vārds *nospēlējos* bija domāts, ka viņš jau iepriekš to ir darījis un piekūsis, tātad darbība arī ir pabeigta, bet vārds *nožuvušas* ar domu, ka žūšanas process būs beidzies. Savukārt, priedēklis *sa-* tiek lietots ar domu, ka tā tiks izdarīta, būs sekmīga, bet nenotiks tik drīzā laikā, vārds varētu būt veidots pēc līdzības ar vārdu *savilkt*, ko visbiežāk lieto kopā ar vārdu *biksēm*, kas gan nozīmē no lejas vilkt uz augšu, lai gan arī jaka atradās uz zemes, kas nozīmē, ka viņam tā būtu jāpaceļ augša, augstāk par stāvokli kādā tā atradās iepriekš, lai uzvilktu mugurā.

Priedēklis *aiz-* ar domu, ka darbības tuvojas mērķa sasniegšanai, lai gan piemērā bērns atbildē izvēlas pavisam citas saknes vārdu jeb *vadīt* vietā *vest*. Ar vārdu *aizveda* domājot *novadīja*, bet abi darbības vārdi ir ar pabeigtas darbības nozīmi, ka vai nu kaut kas jau ir aizvest vai novadīts. Ar priedēkli *uz-* domāta būšana vai nokļūšana uz kaut kā, piemēram, uz zemes. Piemērs *uzkita gāvī* ir pareizi veidots, ja pamatdoma ir uzkrīst uz kaut kā, šajā gadījumā uz zemes, bet ņemot vērā, ka grāvis ir ieplaka, tad tajā var tikai iekrist. Šādi piemēri liecina, ka bērns neņem vērā visus faktoros, kas var aprakstīt noteikto lietu.

2. Sufiksiem jeb priedēkļiem, ievietojot tos pēc vārda saknes.

- *Anda pazudināja traktoru* (Anda pazaudēja, noslēpa);
- *Bumba pazaudēja* (pazuda);

Interesanti ir salīdzināt *pazaudēja* un *pazudināja*. Pirmais vārds ir darbības vārds un nozīmē to, ka kaut kā vairs nav, jo vai nu kāds to pazaudēja vai arī noslēpa, tātad tas notika ar cilvēka palīdzību, vārds no kura veidota šī forma ir zaudēt, tas atvasināts ar priedēkli *pa-* un

piedēkli *-ināj-*. Savukārt, otrais vārds ir *pazaudēja* drīzāk pēc skanējuma varētu būt līdzīgs vārdam *pazaudēja*, bet patiesība ar to tika domāts, ka kaut kas pazuda pats, bez cilvēka iesaistes, šajā gadījumā bumba, un arī šis vārds var būt veidots no vārda *zaudēt*, kuram pievienots priedēklis *pa-* un piedēklis *-īj-*. No šiem piemēriem ir iespējams secināt, ka piedēkļi bērnu valodas sistēmās izpratnē var būt noteicoši darāmās un ciešamās kārtas izmantojumam.

- *Mūsējais* (mūsu);
- *Drausmonīgs* (drausmīgs);
- *Skrejinošais onkulis* (skrejošais, steidzīgais);
- *Viņš bija ātrīgs* (ātrs);
- *Kūku cepinātājs* (kūku cepējs);

3. Galotnēm, mainot tās uz citām, bērnaprāt, piemērotākam vai arī tās var tikt pielāgotas līdzīgi citiem vārdiem.

- *Trīs zaķi* (trīs zaķi);
- *Ivete* (Iveta);
- *S: Starp kuriem kokiem? A: Nevieniem*

Domājot par skaitļa vārdiem ir maz tādu, kuros būtu saklausāms kaut kas vairāk pa skaņu izlaidumu, bet ja runā par skaitli trīs, tad interesanti ir tas, ka to izrunājot tam piešķir galotni *-i*, kas raksturīga visiem pārējiem viencipara skaitļa vārdiem, izņemot viens un trīs, tādējādi šķiet, ka visus skaitļa vārdus bērns cenšas veidot pēc viena parauga. Runājot bērns savu atbildi var pielāgot tam kā tu esi uzdevis viņam jautājumiem, piemēram atbildot uz jautājumu *starp kuriem?* bērns atbild, ka starp *nevieniem* ar ko vajadzētu saprast, ka viņš vai nu ir aizmirsis vai nu tiešam nezina starp kuriem. Vārdā *Ivete* galotne es visticamāk izraudzīta, jo iepriekšējā zilbe ir šaura un tas atvieglo vārda izrunu.

4.1.3. Gramatiski veidota analogija

Gramatiskās kategorijas – dzimte, skaitlis, locījums, persona, laiks, izteiksme, kārtā, skaitlis ir tās, kuru saskaņošanu bērni savā sarunvalodā mēdz neievērot. Tie improvizē izmantojot jau dzirdētas galotnes, skaņas, vārdus un pēc savas sistēmas un līdzības cenšas *veidot un atdarināt vārdus*.

1. Runājot par **darbības vārdu kārtu** ir iespējams secināt, ka bērnu valodā to iespējams noteikt arī nelasot visu teikumu, bet tikai aplūkojot darbības vārda piedēkli. Balstoties uz

turpmāk minētajiem piemēriem secinu, ka piedēklis *-īj-* var apzīmēt ciešamo kārtu, savukārt, piedēklis *-ināj-* darāmo kārtu.

- *Anda pazudināja traktoru* (Anda pazaudēja, noslēpa);
- *Bumba pazaudēja* (pazuda);
- *Traktors darbinājās* (traktors darbojās, rūcēja);
- *Kaķis mani saskrāpināja* (kaķis mani saskrāpēja);

Salīdzinot *pazaudēja* un *pazudināja*. Abi vārdi ir darbības vārdi un veidoti no vārda zaudēt/pazaudēt, bet tiem atšķiras nozīmes un piedēklis ar ko tie atvasināti. *Pazudināja* ar nozīmi, ka Anda bija tā, kura pazaudēja, savukārt, *pazaudēja* ar domu, ka bumba ir pazudusi un nevaram nevienu pie tā vainot. Darbības vārds *darbinājās* ar domu, ka traktors pats rūcēja un darbojās, neviens tam nepalīdzēja, bet vārds *saskrāpināja* jau pasaka priekšā to, ka kāds pie tā ir vainīgs, šajā gadījumā kaķis.

2. **Tagadnes un pagātnes laika** nesaskaņošana ir tas, ko bērni savā runā jauc vēl īsti nemākot izšķirt jēdzienus, kā, piemēram, rīt un vakar.

- Es iju liela (es esmu liela);
- Bija rītā (bija vakar);

Vēlvienu iespēja ir tāda, ka sakot *es biju liela*, meitene domā, ka līdz šim bija liela, un šobrīd tas šķiet pašsaprotami, kā arī bērns neparedz nākotni. Kopumā klausoties bērnu runu ļoti maz bija dzirdami izteikumi nākotnē, jo bērns dzīvo šim brīdim un darbojas ar savu pieredzi, vien apzinātākā vecumā bērni sāk domāt un vairāk lietot nākotnes formas. Divu līdz piecu gadu vecumā bērni runā par to, ko viņi izdarīs tagad uzreiz, uzvilks, aiznesīs utml. vai arī izmanto nākotnes formas stāstot, ka kaut kas notiks, kāds atbrauks, būs svētki, tātad runā par skaidri zināmām lietām, par kurām nav šaubu.

3. **Darbības vārdu personas** nesaskaņošana ir salīdzinoši bieži sastopama un tās pamatā bieži vien ir neizprašana, kas tad īsti ir darbības veicējs.

- *Kas tā tāda tu esi?* (kas tā tāda ir?);

Šajā gadījumā bērns svešu cilvēku uzrunā uz tu, bet tajā pat laikā vēloties noskaidrot, kas ir šī persona, to vaicā vēl trešajai persona, kas nozīmē, ka jautājumam vajadzētu skanēt *kas tā tāda ir?* vai *kas viņa ir?*, tātad izmantot 3.personu. Vēl iespējams, ka *tu* tiek lietots interpretējot jautājumu uz *vai tu man vari pateikt, kas viņa ir?* tādējādi liekot akcentu uz uzrunāto personu un neuzsverot personu par kuru vēlas saņemt informāciju, šķietot, ka tas ir pašsaprotami.

- *Mammai es iedos* (mammai es iedošu);
- *Es iks plauktā* (es likšu plauktā);

Šie piemēri norāda uz to, ka bieži kopā ar 1.personas vietniekvārdu tiek lietots darbības vārds trešajā personā – *es iedos, es liks*. Vēl šo darbības vārdu sakarā iespējams norādīt, ka bērni, kuru valodas piemēri apkopoti šajā darbā dzīvo Vidzemes jūrmalas piekrastē, kas nozīmē, kas tas ir Vidzemes lībisko izlokšņu aprīņķis, un viena no šo izlokšņu pazīmēm ir gala zilbju īso patskaņu zudums, kas iespējams novērojams arī šeit.

- *Iesi pateikt iekšā jāiet?* (vai tu iesi pateikt mammai, ka jānāk iekšā?)

Izlaists 2.personas vietniekvārds *tu*, iespējams bērnam tas nešķiet svarīgi, jo jau runā ar konkrēto personu, tāpēc neuzskata par vajadzīgu to papildus uzsvērt. Vēl šajā piemērā vārdam *jāiet* ir pavēloša forma, bet visticamāk jau, ka bērns nevarētu pavēlēt mammai tāpēc labāk izmantot vārdu *jānāk*. Vārds *iet* ir vērsts uz darbību, kas virzās prom no runātāja, bet ja pats bērns atrodas iekšā, tad mamma nāks pie viņa.

4. Vienskaitļa un daudzskaitļa jaukšana ir diezgan tipiska, jo ...

- *Mums a bāli* (man un brālim);

Ar vārdu *mums* jau tiek izteikts tas, ka darbības veicēji ir vairākas personas, tādējādi minot vēl tikai brāli tā sanāk liekvārdība. Iespējams šis izteikums ir noklausīts no pieaugušajiem, jo arī viņu runā bieži vērojama liekvārdība.

- *Tās ir malka*

Četrgadīgs bērns norādot uz malkas pagalēm savā prātā tās liek zem jēdziena malka, neizdalot sīkāk pagales, bluķi, baļķi. Vārds malka ir sieviešu dzimts vārds tāpēc to apzīmē ar vārdu *tā*, bet par cik redz vairāk kā vienu pagali tad saka *tās*. Bērns vārdu malka tomēr lieto vienskaitlī, jo arī citur nav dzirdējis kādu to lietojam daudzskaitlī. Var secināt, ka primāri bērns izmanto virsjēdziena veidošanās principus, lai aprakstītu citas mazākas lietas.

5. Locījumu jaukšana

- *Kā tur bija vādiņu* (kādi tur bija vārdiņi);
- *Tu brauksi uz darba?* (tu brauksi uz darbu?);

Akuzatīva (ko?) vietā lietots ģenitīvā (kā?) bija dzirdams viena bērna pierakstīto valodas piemēru apkopojumā. Bērns kopā ar *uz* vēlas saistīt vārdu, kas atbild uz jautājumu *kā?*, piemēram, *uz kā?* atbilde varētu būt galda. Tātad vārds *uz* ar nozīmi *virš*.

6. Dzimtes jaukšana

- *Tie i dēbs* (tās ir drēbes);

Vairāki apģērba gabali ir vīriešu dzimtes un apzīmējami ar *tie*, piemēram, krekli, džemperu, cimdi, tomēr lielākoties apģērba gabali un arī pats vārds *drēbes* ir sieviešu dzimtes lietvārds, tādēļ arī interesanti ir izvērtēt pēc kāda principa bērns tikko no veļas auklas ienesto drēbju kaudzi nodēvējis vīriešu dzimtē, jo tajā bija gan sieviešu, gan vīriešu dzimtes drēbes.

- *Tas ir egle* (tā ir egle);
- *Tas ir lapa no koka* (tā ir lapa no koka);

Šajos piemēros arī varētu būt runa par virsjēdziena attiecināšanu uz pārējiem pakārtotajiem vārdiem, jo egle ir koks, un koks ir vīriešu dzimtes vārds, tātad apzīmējams ar *tas*, kaut gan pati egle būtu *tā*. Tāpat ir ar vārdu *lapa*, jo tā ir koka sastāvdaļa, tātad virsjēdziens atkal būtu koks, kaut gan pārējās koka sastāvdaļas ir vīriešu dzimtes vārdi – zars, pumpurs, zieds. Iespējams, ka vīriešu dzimte izvēlēta arī tādēļ, ka zars pie kura piestiprināta lapa ir vīriešu dzimtes vārds.

4.1.4. Semantiski veidota analogija

“Viss valodas vienības izteiktais saturs, nozīmju kopums³¹” ir semantikas definīcija no valodniecības pamatterminu skaidrojošās vārdnīcas. Tātad šajā apakšnodaļā piemēri, konkrētie vārdi un frāzes tiek aplūkoti ne vairs no gramatiskā, fonētiskā vai derivatīvā aspekta, bet tieši semantiski, domājot par to nozīmēm un ko konkrētais vārds apzīmē. Bieži bērnam nešķiet piemērots pieaugušo ikdienā lietots vārds kādas lietas vai parādības apzīmēšanai, tādēļ viņš izveido pats savu vārdu vai izmanto jau citu, esošu ar līdzīgu nozīmi. Šādi veidoti izteikumi bieži vien ir diezgan loģiski, tikai bieži vien tos tā neuztveram, jo neesam pieraduši šos vārdus izmantot tādā nozīmē. Vēl pastāv iespēja, ka bērns konkrēto jēdzienu, lietu, darbību nepazīst, tāpēc no konkrētām pazīmēm veido savu jaunradi. Semantiskās analogijas piemēri tiek grupēti pēc vārdšķirām, jo tā iespējams atrast vairāk kopīgu pazīmju.

1. **Darbības vārdi** ir visplašākā grupa, kurā vērojama bērnu izdoma lietojot jau zināmus jēdzienus un nojēgumus vai arī veidojot savus.

Mainot darbības vārdu tiek saglabāta tā vispārējā doma un funkcija, zemāk norādītajos piemēros redzami darbības vārdi, kas nosauc procesu.

- *Sagatavot matus* (sataisīt matus, izveidot frizūru);
- *Stārķim izdzims meitene vai zēns* (putni izdēj olas);

³¹ Skujiņa Valentīna. Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca. Rīga. 2007. 348. lpp.

- *Paplet vaļīgāk* (izklāj segu);

Ar vārdu paplest saprotama, kaut kā padarīšana plašākā un ja segu izklāj, tad laukums uz kura apsēsties arī paliek lielāks. Ierasti vārdu paplet lieto, apzīmējot kādu ķermeņa stāvokli, piemēram, atplesta mute vai sauja, vēl var paplest somu.

Darbība var tikt veidota no tam piemītošās īpašības vai atrašanās stāvokļa.

- *Esmu piecietējis* (pielipis pie krēsla, piekūsis);

Darbības vārds aptver notikuma brīdī novēroto, nevis procesa nosaukšanu kopumā. Tiek veikts novērojums un izdarīti secinājumi par konkrēti redzēto.

- *Lūpas plīst vaļā* (sprēgā);
- *Tev velk nost ar cirvi* (tu velc nost ar cirvi, mizo koku);
- *Vēmekļojas* (govs atklepo);

2. Lietvārdi. Piemēri nosauc lietas pēc kādas īpašības vai kādas citas lietas vārdā, jo saskata līdzību ar to, gan pielietojumā, gan izskatā. Līdzība jaundarinājumā var būt saistīta arī ar objekta funkciju vai arī tas rada asociācijas ar kādu citu procesu. Šajos piemēros kakao ir pūlverveida viela, kas var atgādināt garšvielas, jo bieži vien mājās tas arī ir atrodams tajā pašā skapītī vai plauktiņā. Miziņa kā ārējais apvalks, gan kokam, gan maizei.

- *Sēkociņi* (sīkumi, skaliņi iekuram);
- *Pieliec kakao garšvielu* (ieber kakao);
- *Maizei noņem miziņu* (garozu);
- *Ķīmija ražo elektrību! Ķīnija!* (Ķīnā ražo elektrību);

Bērnu jaunrades vārdiem piemīt līdzība skanējumā un domā, piemēram, *ēdskapis*, jo tas ir skapis kurā glabājas ēdiens. Skrūve ir viss, kas vai nu atvēršanas vai stiprināšanas procesā prasa skrūvēšanu.

- *Skūve* (pudeles korķis, arī skrūve);
- *Ēdskapī* (ledusskapī);

Bieži vien pie sava nosaukuma palīdz tikt lietas vizuālais izskats, krāsa vai smarža, reizēm pat garša. Rūtiņas ir kvadrāti pēc formas, saulespuķes ir saules krāsā, savukārt, rabarberi atgādina par ķīseli.

- *Puķes saules* (saulespuķes);
- *Rakstijām kvadrātiņos* (rūtiņu burtnīcā);

- *Ķīseļa kāti* (rabarberi);

Šajos piemēros redzams, ka profesijas nosaukumi tiek veidoti par pamatu ņemot darbības vārdu, kas apraksta kādu no tās tiešajiem pienākumiem, šajā gadījumā *cept* un *remontēt*.

- *Aizbrauca pie remontnieka* (pie meistara, mehāniķa);
- *Kūku cepinātāja* (konditors);

3. Īpašības vārdi var tikt veidoti nosaucot procesu, ko veic ar priekšmetu.

- *Sūcamais* (salmiņš);
- *Sēdēt pirmajam* (sēdēt galda galā);

Salīdzina un sauc krāsu liekot to kopā ar priekšmetu, kas jau ir tādā krāsā.

- *Zāles krāsā* (zaļš);
- *Traktora krāsā* (zils);
- *Saules krāsā* (dzeltens);

Ar rokām veiktas darbībās, tīšām, jo pats veica. Čukurēts, jo ātrs sasteigts, iespējama saistība ar apvidvārdiem, jo vecvecāki lieto šādu vārdu, bet par rakstīto, bet vispār ātriem, sasteigtiem, paviršiem darbiem.

- *A tīšām rokām* (ar abām rokām);
- *Sačukurēts* (sapinķerēts);

Apakšējā tā, kas bija pirms, jo arī iepriekšējais var atrasties pirms, bērns ņem vērā tikai, ka tas, ko viņš vēlas atradās pirms.

- *Man patika tā dziesma, apakšējā* (iepriekšējā);
- *Saspiesta sula* (bērza sulas);

4. Apstākļa vārdi ir vārdšķira, kurā bērns salīdzinoši maz veido jaunradi, biežāk bērns savā runā apvieno vairākus apstākļa vārdus, jo neizprot atšķirību starp tiem. Visbiežāk jūk nozīmes vārdu pāriem, piemēram, rīt un vakar, pirms un pēc, ātrāk un vēlāk, un tamlīdzīgi.

- *Es gribu pagaidīt šiten tur* (pagaidīt tepat);
- *Ēku šeit tie* (reku te ir);
- *Otrajā dienā, kas es atbraucu no bērnu dārza* (rīt);
- *Rītā būs brīvdiena mājās?* (rīt es varēšu palikt mājās?);

Iespējams arī mēra apstākļa vietā lietot laika apstākli, jo savā jautājumā bērns centās apvienot gan to, cik viņam paliks gadiņi un kad tas būs.

- *Kad man būs gadiņi?* (cik man būs gadiņi?);

5. Vietniekvārdi

- *Tev velk nost ar cirvi* (tu velc nost ar cirvi, mizo);

4.2. Opozīcijas piemēri 2 – 5 gadu vecu bērnu valodā

Bieži vien opozīcijas veidošanās pamatā ir pretējas nozīmes vārda, antonīma, izmantošana. Mēdz būt gadījumi, kad vārds ir līdzīgas nozīmes, bet izteiktās frāzes vai teikuma doma tā dēļ mainās pilnīgi pretēji. Frāzes vai teikuma struktūra nemainās, tiek lietots vienīgi pretējas nozīmes vārds.

- *Bija rītā* (bija vakar);
- *Nodzīma* (nomira);
- *Ūdzu* (paldies);
- *Uzber cukuru* (uzber sāli);

Arī jūtu uztverē bērns var pateikt, ka katrs vārās uz plīts ir auksts, kaut gan tā nav vai arī saldējums ir silts.

- *Tas i auksts* (tas ir karsts);
- *Tas ir silts* (auksts, saldējums);

Reizēm darbības var saistīt viena joma vai vieta, kur tā tiek veikta, bet tomēr tās ir tik dažādās, ka nevajadzētu jaukt, jo katra nozīmē, ko pilnīgu citu.

- *Šeit kas i salasīts* (to, kas te ir sarakstīts);
- *Brauksim veikalā?* (ieiesim veikalā?);

Bērns neatšķir nekārtņos darbības vārdus tāpēc tos loka, pēc citu darbības vārdu principa. Un šajā gadījumā visās personās ir domāts tas, ka kāds ir.

- *Es navu, mēs navam.* (es esmu, mēs esam);
- *tu navi, jūs navat.* (tu esi, jūs esat)
- *viņš/viņa nava, viņi/ viņas nava.* (viņi, viņas ir)

1. SECINĀJUMI

1. Lielu ietekmi uz bērnu atstāj arī mūsdienu tehnoloģijas, kā, piemēram, skārienjūtīgie telefoni, televizori un datori, tāpēc vecākiem un arī pedagogiem ir jāskaidro un jāpārrunā redzētais, lai bērnam izveidotos pareizs priekšstats.

2. Bērna valodai palīdz attīstīties tas, ka gan pedagogi, gan vecāki labo tajā dzirdētās kļūdas, bet tās skaidrojot, nevis tikai noliedzot, jo citādi bērnam var sākt šķist, ka viss, ko tas saka ir nepareizs. Bērnam kļūdas ir jāpaskaidro un jācenšas labot, nevis jāizskauž.

3. Bērniem no 3 līdz 5 gadu vecumam ir pārsvarā radošas problēmas, kuru risināšanā tiem trūkst pieredzes. Rutīnas problēmas iestājas apzinātākā vecumā, kad bērnam ir uzkrājusies pieredze un arī domāšana kļuvusi apzinātāka. Radošas problēmas palīdz risināt produktīvā domāšanu, kas rosina izmantot līdz šim neizmantotas pieejas problēmu risināšanā. Uz radošu problēmu un produktīvas domāšanas pamata iespējams balstīt bērna radošumu un kreativitāti.

4. Var secināt, ka primāri bērns izmanto virsjēdziena veidošanās principus, gramatiskās kategorijas lai aprakstītu citas mazākas lietas, kas ir zem jēdziena. Piemēram, Malka kā sieviešu dzimtes vārds, kā virsjēdziens vārdiem *pagales*, *baļķi*, *bluķi*, tāpēc bērns par tiem izsakās sieviešu dzimtē.

5. Fonētiskā analogija bērns radoši darbojas ar skaņām, tās maina, pārstata, izlaiž, reizēm pat ar kādu konkrētu skaņu rada piederības sajūtu. Katrs bērns fonētiski vārdus pārveido citādi, tāpēc izdarīt vispārīgus secinājumus par visiem bērniem nav iespējams.

6. Derivatīvā analogija bērni izmantot trīs komponentus – piedēkļus, piedēkļus un galotnes, tādējādi radot vārdiem jaunas nokrāsas. Iespējams secināt, ka pēc piedēkļu izmantošanas iespējams noteikti darbības vārda kārtu.

7. Gramatiskajā analogijā tika aptvertas visas gramatiskās kategorijas. Vairumā gadījumu noteicošais ir virsjēdziens, pēc kura tiek lietota gan skaitlis, gan dzimte, gan locījums.

8. Semantiskā analogija, galvenokārt, parāda bērna sapratni par vārdu nozīmēm. Kur kāda darbība, izskats vai parādība var būt kā pamats jaunam vārdam.

Šajā darbā nav ticis pētīts vārdu uzsvars un intonācija, atstājot to turpmākajiem pētījumiem. Kā arī iespējams turpmāko pētījumu lauks varētu bērnu veidotie mākslinieciskie izteiksmes līdzekļi, jo viņu izteikumi bieži ir tik radoši un tēlaini, ka tādus atgādina.

Izmantotās literatūras saraksts

1. Burkevica, Oļesja. "Mūsdienu metodikas rokasgrāmata skolotājiem" Aut. un sastād. kol. Rīga: LVAVP, 2001.
2. Anspoka Zenta. *Latviešu valodas didaktika*. 1-4. klase. Rīga: RaKa, 2008.
3. Bebre Rita, sast. Kreativitātes psiholoģija. Rīga: RPIVA. 2011.
4. Boša, R. Bērnu runas aktivizēšana bērnudārzā. Rīga: Mācību apgāds NT, 1999. 31.lpp.
5. Lieģeniece, Daina, Nazarova, Ineta. Veseluma pieeja valodas apguvē. Rīga: RaKa, 1999.
6. Markus Dace. *Latviski runājošu bērnu valodas sistēmas izpratne*. Bērnu valoda Latvijā 21. gadsimtā II. Rīga: Zinātne. 2015. 9. – 21. lpp.
7. Markus, Dace. Prognozējamība un neprognozējamība. Bērnu valoda Latvijā. Rīga: Zinātne. 2018.
8. Mednick, Sarnoff Andrei. *The Associative Basis of the Creative Process*. Psychological Review, Vol. 69, 1962. 220.-232. lpp.
9. Nau, Nikola. "Komunikatīvā gramatika". Rīga:LVAVP. 2002.
10. Ernstone, Ligita, Joma, Daiga, Laiveniece, Diāna, Lauze, Linda. Metodiskie ieteikumi latviešu valodas apguvei (bez starpniekvalodas) I līmenis. Liepāja: EQUAL projekts "Soli pa solim". 2006.
11. Omārova, Silva. Cilvēks runā ar cilvēku. Rīga: Kamene, 1998.
12. Purmale, Rasma, Uršula, Vladislava. *Darbības vārdu lietojums trīs līdz četrus gadus veca bērna runā*. Bērnu valoda Latvijā 21.gadsimtā I. Rīga: RPIVA. 2015.
13. Rūķe-Draviņa, Velta. No pieciem mēnešiem līdz pieciem gadiem. Stokholmā: 1982.
14. Zīriņa Tija. *Digitālā tehnoloģija un bērna valodas attīstība*. Bērnu valoda Latvijā 21. gadsimtā III. Rīga, Zinātne 2017. 145. – 154. lpp.

Bakalaura darbs „Gramatiskais un semantiskais radošums 2 līdz 5 gadu vecu bērnu valodā”

izstrādāts LU Humanitāro zinātņu fakultātē.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai.

Autors:(*personiskais paraksts un datums*)

Rekomendēju/nerekomendēju darbu aizstāvēšanai

Vadītāja:(*personiskais paraksts un datums*)

Recenzents:

Darbs iesniegts Latvistikas un baltistikas nodaļā 31.05.2021.

Dekāna pilnvarotā persona: metodiķe Zanda Lukjanova (*personiskais paraksts un datums*)

Darbs aizstāvēts bakalaura/maģistra gala pārbaudījuma komisijas sēdē

Komisijas sekretāre:(*personiskais paraksts un datums*)